

LAKÓ GYÖRGY

TANULMÁNYUTAM A SZOVJETUNIÓBAN

I

Felszabadulásunk óta már számos magyar küldöttség járt a Szovjetunióban. Üzemi és mezőgazdasági munkások, mérnökök, sztahanovisták, művészek, írók és tudósok keresték fel a Nagy Szovjetuniót, kapcsolatokat teremtettek szovjet munkásokkal és szakkörökkel a termelés és a művelődés legkülönbözőbb területein, valamennyien gazdag tapasztalatokkal tértek haza s magukkal hozott tapasztalataik révén jelentős mértékben hozzájárultak az anyagi és szellemi termelés mennyiségének emelkedéséhez, minőségének javulásához.

A magyar nyelvtudomány művelőinek a legutóbbi évig nem volt közvetlen kapcsolatuk a szovjet nyelvészekkel. Pedig nyilvánvaló volt, hogy a közvetlen kapcsolat megteremtése igen nagyjelentőségű lehet a magyar nyelvtudomány szempontjából. Hiszen a szovjet nyelvészek világították meg a legbehatóbban és a legrészletesebben a nyelvtudomány zseniális sztálini programját, s az ebből adódó teendőket ők jelölték ki a legalaposabb ideológiai ismeretek alapján. De más körülmények is a kapcsolatok mielőbbi felvételét sürgették. Ismeretes, hogy a Szovjetunióban él a magyarság nyelvrokonainak túlnyomó többsége, s nincs olyan finnugor, ill. uráli nép, amely a Szovjetunió határain belül képviselve nem lenne. A Szovjetunióban élő finnugor népek mai életviszonyainak ismerete nélkül egyetemeinken nyelvrokonainkról csak elavult ismereteket tudnánk nyújtani, a magyarországi finnugor összehasonlító nyelvészet jövője pedig el sem képzelhető másképpen, mint úgy, hogy értékesítjük a szovjet finnugrisztika eredményeit, megismerkedünk a Szovjetunióban élő nyelvrokonaink új irodalmi nyelvével, azzal a tudományos irodalommal, amely ezeken az új irodalmi nyelveken megjelent s jövőbeli munkánkat összehangoljuk a szovjet kutatók munkájával. A szovjet finnugor nyelvészeti irodalom fontosságát még fokozza az a körülmény, hogy a szovjet finnugrisztika művelői közt olyanok is nagy számmal vannak, akiknek egyik vagy másik finnugor nyelv anyanyelvük s akik — a szovjet korszak művelődési politikájának eléggé fel nem becsülhető, nagy eredményeként — ma

már az orosz tudósokkal együtt vesznek részt a nyelvükkel kapcsolatos tudományos feladatok megoldásában. A hazai finnugor nyelvtudomány története azt mutatja, hogy ez a tudomány akkor tudott kibontakozni s eljutni a fejlődés egy magas fokára, amikor munkásai közvetlen kapcsolatba kerültek a mai Szovjetunió területén élő nyelvrokainkkal, gyűjtéseket, kutatásokat végeztek körükben s amikor a magyar kutatók orosz tudósokkal baráti kapcsolatban valósították meg tudományos terveiket. Elég röviden csak arra utalnunk, hogy mennyit köszönhetett pl. REGULY Baer orosz akadémikusnak, — hogy MUNKÁCSI BERNÁT vogulföldi útját e. k. Radloff és Weske egyengették, PÁPAY JÓZSEF pedig Katanovtól és Szmirnovtól kapott határozó segítséget.

Nyelvészeink közül többen és ismételten rámutattak arra, mennyire sajnálatos és hátrányos volt a magyar, különösen pedig a hazai finnugor nyelvtudomány szempontjából az a körülmény, hogy az előző korszak szovjetellenes politikája miatt az első világháborútól felszabadulásunkig a magyar és a szovjet nyelvtudomány között alig volt kapcsolat. A Magyar Népi Demokrácia Tudományos Akadémiája felismerte a jelentőségét a magyar és a szovjet nyelvészek közötti kapcsolatok megteremtésének, meglátta a fontosságát annak, hogy a jövőben finnugor nyelvészeti tanulmányainkat összhangba hozzuk a rokonnépeink körében folyó nyelvtudományi munkával, s ezért a múlt évben határozatot hozott a kezdeményező lépés megtételére: kiküldött engem a Szovjetunióba azzal a céllal, hogy *a)* ismerkedjem meg a Szovjetunióban működő nyelvtudományi kutató intézetekkel, szervezetekkel, a bennük folyó finnugor nyelvészeti munkával, a nyelvtudományi kutatás megszervezésének módjával, *b)* látogassam meg a finnugor szövetséges és autonóm köztársaságokat s a bennük működő tudományos intézeteket, *c)* igyekezzem tisztázni, hogyan művelik a finnugor nyelvtudományt a Szovjetunióban Sztálin elvtárs műveinek szellemében.

Noha éreztem, hogy mindeme feladatok eredményes megoldásához hosszabb ideig tartó előkészületre lenne szükségem, a Magyar Tudományos Akadémia megbízása nagy örömmel töltött el, s a múlt év szeptemberében el is indultam háromhónapos tanulmányutamra. Tanulmányutamnak végleges programját — figyelembevéve a Szovjet Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete vezetőségének szíves tanácsait — véglegesen s részleteiben csak Moszkvában dolgoztuk ki.

Szovjetuniói tanulmányutam során Moszkvában, Leningrádban és több finnugor köztársaság fővárosában jártam, s e helyeken megismerkedtem a folyamatban lévő nyelvtudományi munkálatokkal. Megtekintettem azonban nem csupán nyelvtudományi, hanem egyéb intézményeket is, a finnugor köztársaságok fővárosaiban pedig bepillantást nyertem nyelvrokaink művelődési életébe.

Feladatomban ma nem az, hogy a Szovjetunióban folyó, nagyszabású nyelvtudományi munkáról adjak számot. Nyelvrokonaink művelődési életéről kívánok általános képet festeni, kiegészítve ezt azokkal a benyomásokkal, amelyeket Moszkvában és Leningrádban nyertem. Minthogy egy-egy városban csak rövid ideig tartózkodtam, beszámolómban természetesen csak nagyon vázaltszerű lehet. A Szovjetunióban folyó nyelvtudományi munkáról később, egy külön előadásban szeretnék beszámolni az Akadémiának.

II

Szeptember 18-án érkeztem első állomáshelyemre, Moszkvába. Nagy élmény volt számomra látni Moszkvának mindazt a sok szépségét, melyről korábban annyit olvastam. A történelmi múlt emlékei, a jelen nagyszerű alkotásai s a jövő óriási arányú tervei egyaránt lenyűgöző hatással vannak az idegenre. A szocializmus alkotásai közül a Metro, a világhírű moszkvai földalatti vasút az, amelybe már az első nap beleütközik az ember s amely már az első látásra kiváltja az idegen elragadtatását. Nem is tudja az ember, e földalatti vasút gyorsaságát vagy meglepő olcsóságát, avagy az állomások művésziességét csodálja-e inkább. A város közepében lévő, nagyobb-nagyobb szállodákban a külföldiek nagy száma a feltűnő. Különösen sok a kínai, de szép számmal látható vietnami, kóreai, keletnémet, angol, francia vendég is. A szállodákban látja és érzi az ember, hogy Moszkva a világ fővárosa, központja, amely felé bizalommal fordul az egész békeszerető emberiség. De bármily nagyok is ezek a most meglévő szállodák, az óriási idegenforgalmat nem képesek lebonyolítani. Épp ezért már építenek egy, minden eddiginél nagyobb és korszerűbb szállodát.

Az éttermek mindig tele vannak vendéggel. Esténként szól a zene. Az éttermekben éppannyi a táncoló fiatalság, mint amennyi az idősebb munkás-vendég.

A nagy áruházak, a pompás kirakatok a Szovjetunió páratlan gazdagságát, iparának bámulatatos fejlettségét tükrözik. Az áruházakban rengeteg az áru és rengeteg a vásárló. A színművészet és a zene iránti érdeklődés oly nagy és széleskörű, hogy a jegyek már napokkal az előadások előtt elkelnek s a színházak és a hangversenytermek állandóan tele vannak.

Rendkívüli élmény volt számomra a Lenin-Könyvtár meglátogatása. E, ma hatalmas és egyre bővülő, építkező könyvtárt 90 éve alapították. Jellemző a cári világ nép- és tudományellenességére, hogy a mai könyvtár helyett a cári világban csak egy kis olvasószoba volt; sorban álltak előtte az emberek. Ma a könyvtár egy régi és egy új nagy épületben van elhelyezve; 12 olvasóterme van 1540 olvasó számára. Egy-egy évben több, mint másfélmillió látogatója van a könyvtárnak.

Tisztviselőkül a könyvtár különféle szaktudományok képviselőit veszi fel, akiket a könyvtárban képeznek ki könyvtárosokká. Vannak köztük kandidátusok és doktorok is. Tudományszakjuk művelését bizonyos keretek közt a könyvtárban is folytatják. A könyvtárosok tehát nemcsak mechanikus könyvtári munkát végeznek, hanem tudományos szakképzettségük állandó fejlesztésére is lehetőséget kapnak. A könyvtár egyik főfeladata bibliográfiák kiadása a népműveltség emelése és a tanulmányok eligazítása céljából. Emellett a könyvtár bibliográfiai osztálya állandóan készít tudományos szakbibliográfiákat is a legkülönbébb szakemberek, kutatók számára.

Az igényelt könyv legfeljebb 15—20 percen belül az olvasó kezében van. A könyveket egy kis vonat szállítja a régi épületből az újba, és fordítva. A professzorok, az aspiránsok, a nagyobb és kisebb gyerekek számára külön olvasótermek vannak (az utóbbiak pedagógusok felügyelete és irányítása alatt állnak). A gyerekek számára még külön, képekkel díszített katalógusok is vannak.

A többi intézmény közül, melyet Moszkvában meglátogattam, igen érdekes volt számomra a Forradalmi Múzeum. A Múzeum anyaga igen korai időponttól kezdve mutatja be a forradalmi mozgalom fejlődését. Az első termekben az 1905-ös forradalom előtti emlékek állnak: képek, festmények a nyomoruk miatt fellázadó szegények börtönbe cipeléséről, földesúri kastélyok ostromáról stb. A Múzeum nagyobb része az 1905-ös és az 1917-es forradalom történetét mutatja be.

Ebben a Múzeumban van elhelyezve azoknak az ajándékoknak egy része is, melyeket Sztálin elvtárs kapott 70. születésnapjára a világ minden részéből. Itt vannak kiállítva egyebek közt a szovjetföldi meg (legalább is részben) a népi demokráciákból érkezett ajándékok. Én persze különös érdeklődéssel szemléltem chanti és manysi nyelvokonaink ajándékait. A világtörténelem folyamán talán még soha senkisésem kapott annyi és annyiféle ajándékot, mint Sztálin elvtárs.

A nagyarányú építkezés újabb alkotásai közül a sok gyönyörű, új munkásház, különösen pedig az új egyetem épülete ragadta meg figyelmemet. Úgy tudom, hogy az új egyetemi épület, melynek arányai minden elképzelést felülmúlnak, már a jövő tanévben elkészül és használatba kerül. Előtte szép nagy park van, körülötte hatalmas diákszállók épülnek. Az új egyetemet a város központjával egy új Metró-vonal fogja összekötni.

Nekem Moszkvában a Szovjet Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének a megismerése volt főcélom. Az Intézet igazgatótanácsa megérkezésem után rövidesen kitüntetően szíves fogadtatásban részesített, s az Intézet tagjai részint mindjárt az első alkalommal, részint pedig későbbi beszélgetések alkalmával megadták a kért felvilágosításokat az Intézet szervezetére és munkájára vonatkozólag. Az Intézet igazgatója — mint ismeretes — *V. V. Vinogradov* akadémikus. Az Intézetnek két igazgatóhelyettese van: az egyik

B. A. *Szerebrennyikov*, az általános nyelvtudomány professzora, a másik *V. I. Borkovszkij*.

Az Intézet legnagyobb osztálya a mai orosz nyelv osztálya. Ez az osztály készíti az orosz nyelvtanokat. A finnugor nyelvek kutatásával a finnugor nyelvek csoportja foglalkozik. Vezetője *Majtinszkaja Klára*, magyar származású kutató. *Majtinszkaja* elvtársnő éppen ottlétemkor fejezte be nagy magyar leíró nyelvtanának írását. Az egyik szakember kiemelte, hogy *Majtinszkaja* nyelvtana az első nagy, részletes, tudományos magyar leíró nyelvtan lesz, olyan, amilyen Magyarországon sincs. *Majtinszkaja* nyelvtana ez év végén, 15 000 példányban fog megjelenni.

A finnugor csoport másik, nálunk is jól ismert tagja *Vaszilij Litkin*, komi származású kutató, aki a múlt év végén jelentette meg »Az ősspermi nyelv« c. kitűnő tanulmányát. *Vaszilij Litkin* a szovjet finnugor összehasonlító nyelvészet egyik legképzettebb képviselője, akitől még igen sok értékes munkát várhatunk.

A finnugor csoport harmadik tagja *N. I. Tjerjoskin*, chanti származású fiatal kutató, aki Leningrádban dolgozik. Ő a chanti nyelvjárások kutatásán kívül főleg a chanti irodalmi nyelv problémáinak megoldásával foglalkozik. A moszkvai Nyelvtudományi Intézet finnugor csoportjához számítódik még két régi és öt új aspiráns is. A hazai finnugor nyelvészet szempontjából igen kívánatos, hogy a moszkvai Nyelvtudományi Intézet finnugor csoportjával a jövőben minél szorosabb együttműködést teremtsünk.

III

Aránylag rövid ideig voltam Moszkvában, s ez idő alatt is erősen lefoglaltak a szakkérdések. Ez a magyarázata annak, hogy — bármennyire szerettem volna Moszkvát jobban megismerni — további általános tájékozódásra nem volt módom. Ugyanis kétheti moszkvai tartózkodás után a Komi Autonóm Köztársaság fővárosába, Sziktivkarba utaztam.

Egészen Sziktivkarig még nem megy vonat, de már épülőben van az a vasútvonal, amely össze fogja kötni a komi fővárost a vasúti hálózattal. Van azonban állandó repülőjárat Sziktivkar és Moszkva között, s magam is repülővel utaztam Moszkvából Sziktivkarba. Moszkva és Sziktivkar között a repülőgép csak két helyen szállott le : első megállóhelyünk a Volga mellett fekvő Gorkij (régén : Nyizsnyij Novgorod) városa, a második pedig Kirov (régén : Vjatka) városa volt. Moszkvából reggel 8 óra körül indultunk, és délután 5 óra körül értünk célhoz. Ebből is következtethetünk a távolság nagyságára.

A sziktivkari repülőtéren a városi pártbizottság titkára, a Szovjet Akadémia Komi Filiáléjának helyettes elnöke, a Filiálé tudományos titkára

meg nyelvtudományi szektorának főmunkatársa, *Szidorov* professzor, és a Pedagógiai Intézet igazgatója fogadott. Sziktivkar városa már első látásra is kedvező benyomást tett rám. A főutcákon a csinos, 1–2 emeletes faházak között sok új, többemeletes kőház emelkedik. A város látképe is szép, u. i. a város folyóparton fekszik: ott, ahol a Sziszola a Vicegdába ömlik. A Vicegda pedig igen tekintélyes folyó már itt is; nemcsak nyáron, hanem az őszi időszakban is hajók közlekednek rajta, s amint a kikötőben alkalmam volt látni, a folyónak nemcsak a személy-, hanem az áruszállítás szempontjából is komoly jelentősége van. A folyó partján hatalmas park húzódik végig, úgyhogy Sziktivkar különösen nyáron igen szép és kellemes tartózkodási hely lehet.

A városnak kb. 40 ezer lakosa van. A szálloda, ahol elhelyezést kaptam, sok tekintetben egészen modern: fürdőszobák vannak benne, s szobámban központi fűtés, villanyvilágítás, asztali lámpa, rádió és telefon várt rám — egy olyan városban, ahol a cári világban mégcsak híre sem volt semmiféle kultúrának.

Sziktivkarban van a Szovjet Tudományos Akadémia Komi Filiáléja. Új épületét éppen ottjártamkor építették. Elkészülését decemberre jelezték, úgyhogy a Komi Filiálé hihetőleg már egy nagy, modern épületben működik. Mind a Komi Filiálé, mind pedig a többi autonóm köztársaság filiáléja szoros kapcsolatban áll a Szovjet Tudományos Akadémiával. Az utóbbinak külön osztálya van a filiálék számára, ez irányítja végső fokon a filiálék munkáját. Vezetősége évente megbeszéli a filiálék terveit, valamennyi filiálé képviselőinek a jelenlétében. A filiálék viszont negyedévi és évi összefoglaló jelentéseket küldenek Moszkvába. A központ az egyes filiálékba, a filiálék pedig a központba küldenek kutatókat tudományos feladatok elvégzésére, ill. a tudományos együttműködés elősegítésére. Az egyes filiálék vezetőségének három tagja van. Elnöke egy akadémikus, aki rendszerint a filiálé székhelyétől távol él, de évente többször meglátogatja a vezetése alatt álló filiálét, irányítja és ellenőrzi a benne folyó munkát. Két képviselője: egy tudományos és egy gazdasági szakember állandóan a filiálé székhelyén tartózkodik és közvetlenül végzi az irányítás munkáját. Minden filiálénak több szektora van, amelyek keretében a legkülönbélebb tudományokat művelik.

A Komi Filiálénak 9 szektora, azaz osztálya van: 1. nyelv-, irodalom- és történettudományi osztály, 2. geológiai, 3. erdészeti, 4. ipari és gazdaságtani, 5. mezőgazdasági és biológiai, 6. talajtani, 7. állattani, 8. klimatológiai osztály és végül 9. laboratórium. Az egyes osztályokon 10–30 munkatárs dolgozik. A Filiálé valamennyi tudományos dolgozója az Intézet állandó munkatársa, a tudományos munka tehát főfoglalkozásuk.

A Filiálé nyelvtudományi osztálya kedvemért külön összejevetelt rendezett, melyen beszámoltam a hazai nyelvtudományi munkálatokról s a Nyelvtudományi Intézetről. Az osztály egyik idősebb munkatársa, *Szidorov* professzor, nagy tájékozottságot árult el a magyar nyelvtudomány terén:

amint érdeklődéséből kivettem, ismeri *Budenz, Szinnyi és Fokos-Fuchs Dávid* munkásságát, s melegen érdeklődött valamennyi említett magyar tudós életpályája, sorsa, ill. hogyléte iránt.

A Filiálé nyelvtudományi osztálya egyrészt a gyakorlati természetű tudományos szükségleteket elégíti ki, másrészt értékes nyelvtudományi munkásságot fejt ki; ezzel azonban ez alkalommal nem foglalkozom.

Sziktivkarban naponta jelenik meg mind komi, mind pedig orosz nyelvű újság. Komi nyelvű újságok, sőt folyóiratok nemcsak a fővárosban, hanem a járási székhelyeken is jelennek meg.

A városban legalább két múzeum van. A Szépművészeti Múzeumban tárolják a komi festők műveit, reprodukcióit meg a moszkvai múzeumok ajánlékait. Ottjártamkor a Múzeum egy kis faházban volt elhelyezve, de már az idén építik az új, nagy Szépművészeti Múzeumot a város központjában. A komi festők műveinek egy része tájkép, más része a munka meg a Nagy Honvédő Háború hőseit mutatja be (egyik tájékoztatóm szerint »a Szovjetunió hőse« címmel kitüntetett volt katonák között 11 komi van). A munkát ábrázoló festmények közül az egyik famunkásokat mutat be, amint első ízben dolgoznak villanyfűrésszel. Egy másik kép az egyik komiföldi vasútvonal építőit mutatja be. Ebből is látható, hogy a komi festőművészet szoros kapcsolatban áll az élettel: híven tükrözi az ország és a nép állandó fejlődését.

Jelenleg kb. 20 komi tanulja a festészetet meg a szobrászatot.

A város másik múzeuma, a Néprajzi Múzeum, ugyancsak nagy meglepetés volt számomra. Anyaga tekintélyes, modern szempontok szerint van elrendezve. Bemutatja a köztársaság területének, ill. a komi népnek a történetét attól a kortól kezdve, amikor a mai komi földet Moszkvával együtt tenger borította. Térképek mutatják a tenger fokozatos visszavonulását, állatfigurák az ábrázolt állatok természetes környezetébe állítva szemléltetik az egyes korszakok állat- és növényvilágát. Az újabb korszak anyagának egy része a forradalom előtti, más része a forradalom utáni viszonyokat mutatja be. Az utóbbi anyag egy külön épületben van elhelyezve, melyet a Komi Köztársaság 25-éves évfordulója alkalmából rendezett nagy kiállítás céljaira építettek s eredetileg ideiglenes épületnek szántak. Újabb határozat szerint azonban ezt az épületet végleges múzeumi épületté alakítják át. A Múzeum már 40 éve létesült, de a forradalom előtt csupán egyetlen kis szobából állott s gondozója nem kapott fizetést. Ma viszont számos tudományos tisztviselője van. A Múzeum hatalmas méretű fejlődése a szovjet korszak figyelemreméltó eredménye.

A sziktivkari színház minden hasonló lélekszámú magyar városnak is dicsére válnék. Épülete aránylag új. Becslésem szerint kb. 5–600 ember számára van benne ülőhely (párnás székek, karzat). A színházban hetenként hat napon van előadás, s amint hallottam, a legtöbb előadás alkalmával telt

ház van. Hetenként felváltva komi és orosz színészcsoport játszik. A komi csoport 46-, az orosz csoport 25-tagú.

Meglátogattam a komi Köztársasági Könyvtárt is. Kölcsönzőterme tele volt sorban álló kölcsönzőkkel, köztük sok gyerekkel, tanulóval, úgyhogy most vidéken is alkalmam volt látni közvetlen közelből a szovjet nép páratlan tanulmányosságát, könyvszeretetét s tudományok, irodalom iránti érdeklődését. A Könyvtárban a vakok számára külön könyvek és külön bibliográfia van, jeléül annak, hogy a szocialista-kommunista társadalomban minő gondoskodásban van részük a betegeknek, az élet olyan sajnálatraméltó szerencsétlenjeinek, mint aminők a vakok.

Sziktivkarban működik a Szovjet Írók Egyesületének Komi Szervezete is. Itt a komi írók és újságírók külön összejövetelt rendeztek kedvemért, melyen kb. huszan jelentek meg. Beszámoltak arról, hogy hogyan, milyen élményi-és egyéb anyag alapján írják műveiket s hogyan igyekeznek legyőzni a komi irodalmi nyelv egyes, még meglévő hiányosságai okozta nehézségeket. Az írók és újságírók melegen érdeklődtek a magyar irodalmi és sajtóviszonyok felől, s elnökük átadta nekem a komi szépirodalmi folyóirat két kötetét azzal, hogy juttassam el a Magyar Tudományos Akadémiának.

Hasonlóan barátságos fogadtatásban részesültem a sziktivkari Állami Kiadóhivatalban, ahol az igazgató mint a komi néppel rokon magyar nép képviselőjét üdvözölt. Tájékoztattott a Kiadóhivatal tevékenységéről s szemléletesen bemutatta, mennyit fejlődött könyvkiadási tevékenységük mind mennyiségi, mind minőségi szempontból.

Sziktivkarban a legmagasabb fokú tanintézet a Pedagógiai Főiskola. Itt az általános iskola felső tagozati tanítóit képezik. A Főiskolának külön komi részlege van, ahol azokat a tanítójelölteket tanítják, akik komi iskolákban fognak működni. Az oktatás négy évig tart. A sziktivkari Pedagógiai Főiskola tanárainak több, mint fele komi származású. Részletesen megismertettek a komi köztársasági iskolarendszerrel, az oktatás anyagával és egyéb kérdésekkel.

Sok tanulással járt számomra az 1. számú leányiskolában tett látogatásom is. Itt egy komi nyelvtanórán voltam jelen. Mind a tanítónő, mind a tanulók mindvégig komiul beszéltek. Egész óra alatt csupán egyetlen komi igenév mondatbeli használatát beszéltek meg, s ebből is megállapíthattam, hogy a komi köztársaságban — mint az egész Szovjetunióban — igen nagy fontosságot tulajdonítanak a nyelvtan tanításának. Persze ennek megfelelően az eredmény is igen jó.

Sziktivkari tartózkodásom végig igen barátságos légkörben folyt le, mindenütt természetes, közvetlen, jóindulatú emberekkel találkoztam. Sokakat érdekelt a komi-magyar nyelvrokonság kérdése is. Mindenütt, ahol megfordultam, megkértek, hogy soroljak fel egyező szavakat. Sokan megkérdezték, hogy tanítják-e nálunk az egyetemen a komi nyelvet, mit tudunk a komi nép

viszonyairól, kultúrájáról, irodalmáról. Minden művelődési intézmény megkért, hogy küldjem meg *Fokos-Fuchs Dávid*nak az Akadémia kiadásában megjelent komi szöveggyűjteményét, a Filiálé kérte *Szinnyei József* Magyar Nyelvhasználatának, *Munkácsi Bernát* Votják Szótárának s az *Acta Linguistica*nak a megküldését. Végül hálával kell megemlékeznem tanárnómról, *N. A. Kolegova* kutatóról, aki páratlan türelemmel ismertetett meg a komi irodalmi nyelv fő sajátjaival.

IV

Visszatérve repülőgépen Sziktivkából Moszkvába, Leningrádon át Petrozavodszkba, a Karjalai-Finn Szövetséges Köztársaság fővárosába utaztam. Petrozavodszk kb. 200 000 lakosú város. Többemeletes, szép, nagy, új házakból álló házsorok szegélyezik egyenes utcáit. Számomra, aki nem építkezési szempontok szerint látogattam sorba a különféle városokat, Petrozavodszkban volt legszembetűnőbb a kommunizmus óriási arányú építkezése, s ennek az építkezésnek a gyors üteme. Amint ugyanis kísérőimtől hallottam, Petrozavodszk nagy része elpusztult a háború alatt, úgyhogy ez a 200 000 lakosú város jelentékeny részben 10 év alatt létesült (romok helyén). A város ipari és kereskedelmi szempontból egyaránt jelentős. Minthogy Európa nagyságra második tavának, az Onyegának a délnyugati partján terül el, fekvése igen szépnek mondható, s további fejlődése is bizonyára rohamos lesz. Kereskedelmi szempontból az Onyega partvidéke már pár évezred óta fontos hely: nagyjelentőségű kereskedelmi útvonal haladt ezen a vidéken keresztül Nyugatról Keletre. Éppen ezért a Szovjet Akadémia Karjalai Filiáléjának Archeológiai Intézete itt van elhelyezve az Onyega partján, s vezetője igen érdekes leleteket mutatott be nekem.

A Karjalai-Finn Köztársaság hivatalos nyelve a szuomi-finn irodalmi nyelv és az orosz nyelv. Mindenki azon a nyelven intézheti dolgait, amelyiken akarja. Ha valahol az egyik vagy a másik nyelvet nem értik, jogában áll fordítót igényelni. De Petrozavodszkban nemcsak a finn irodalmi nyelvet lehet hallani. Találkozhatunk itt észak- és dél-karjalaiakkal, aunusziakkal, tverikarjalaiakkal, sőt vepszékkel is. Jómagam éppen egy vepsze kutatónak, *N. J. Bogdanov*nak a részéről részesültem különösen kedves fogadtatásban. Persze a Karjalai Szövetséges Köztársaságban beszélt nyelvjárások, illetőleg finnégi nyelvek nem állnak egymáshoz olyan közel, hogy az érintkezés a különféle nyelvjárásokon, illetőleg nyelveken zavartalanul folyhatnék. Komolyabb kérdések megbeszélése végett a beszélők vagy a finn irodalmi nyelv vagy pedig az orosz nyelv használatához folyamodnak.

A hétéves iskolában a finn és a karjalai gyerekek oktatása finn nyelven folyik. Az orosz nyelv oktatása a második évben kezdődik meg, úgyhogy akik

a hétéves iskolát elvégzik, jól tudnak oroszul. Viszont az általános iskola egyik felső osztályában az orosz anyanyelvű gyerekek is tanulják a finn nyelvet. A finn nyelvtant nagyon alaposan, nagy óraszámban tanítják — annál is inkább, mert a gyerekek különféle helyi nyelvjárásokat beszélnek. Az általános iskolában külön finn és orosz osztályok vannak. A tanítóképző-intézetekben mind a finn, mind pedig az orosz osztályok számára képeznek ki tanítókat. Iskolákra igen sokat áldoz az állam. Ritka lakosságú helyen pl. már tíz gyermek számára is tartanak fenn iskolát.

Petrozavodszkban egyetem működik, amely *Sztálin* elvtárs rendelkezésére 1940-ben létesült — akkor, amikor a Karjalai-Finn Köztársaság Szövetséges Köztársaság rangjára emelkedett. Az egyetemnek eredetileg négy kara volt : 1. történelemtudományi és filológiai, 2. biológiai, 3. fizika-matematikai 4. geológiai kar. Az egyetem a második világháború idején a németek támadása miatt Petrozavodszkból a Komi Köztársaságba, Sziktivkarba költözött, 1944-ben azonban visszatért eredeti székhelyére. A Köztársaság fejlődése nagy feladatok elé állította az egyetemet. E feladatok megoldására 1944-ben két további kar létesült, t. i. a mezőgazdasági és az erdőgazdasági kar. Jelenleg az egyetemen 27 tanszék van, melyek közül 22-t professzorok töltenek be, öt pedig tanszékvezető vezetése alatt működik. A professzorok közül többen a karjalai nép köréből kerültek ki s már a petrozavodszki egyetemen nyerték képesítésüket. Az egyetem doktorainak és kandidátusainak száma összesen 52. A folyó tanévben 26 aspiráns nevelése folyik, akik három évig tartó előtanulmányok elvégzése után tehetik le a kandidátusi vizsgát. A professzorok és az oktató személyzet az oktatáson kívül tudományos munkát is végez s szoros kapcsolatban áll a Szovjet Tudományos Akadémia petrozavodszki Filiáléjával, meg a különféle minisztériumokkal. Az egyetemnek 100 000 kötetes könyvtára van.

Az egyetemi hallgatók száma kb. 2000. Az első évre a jövő tanévben már 400 hallgatót vesznek fel. A levelező hallgatók száma 300. Az egyetem székhelyétől távol lakó hallgatók számára ez évben nagy kollégiumot fognak építeni, s rövidesen sor kerül az egyetem épületének lényeges kibővítésére is.

A Szovjet Akadémiának Petrozavodszkban is van filiáléja, ahol számos tudománynak a művelői vannak egyesítve ; 1949-ben létesült. Feladatait a népgazdasági feladatok szabják meg. A Filiálé munkatervében igen fontos helyet foglalnak el a földtani, talajtani, hydrológiai, élettani, állattani, erdészeti, növény- és vegytani kutatások — tekintettel az Onyega-tó és a tenger közelségére, a tavak, mocsarak és erdők nagy kiterjedésére és a földnek természeti kincsekben való gazdagságára.

Én részletesebben csak a nyelv-, irodalom- és történettudományi osztály munkájáról tájékoztam. Az irodalomtudomány kutatói a karjalai népköltészet termékek gyűjtésével és kiadásával, Kalevala-kutatásokkal meg a karjalai irodalom történetének megírásával foglalkoznak. Most van előkészületben

»A karjalai-finn irodalom fejlődése a szovjet korszakban« c. kötet. A történet-tudomány kutatói egyrészt a karjalai nép őstörténetének kérdéseivel és régészeti kutatásokkal, másrészt Karjala egész történetének a megírásával foglalkoznak. A munkában az egyetemen működő kutatók is résztvesznek. A kutatások eredményeinek közzétételét 1955-re irányozták elő.

A Karjalai-Finn Köztársaság tudományos életében *Sztálin* elvtárs zseniális munkáinak a megjelenése igen nagy fellendülést okozott. Azelőtt a marristák megakadályozták az egyes nyelvek és népek történetének a kutatását; tagadták az ilyen kutatások jogosságát. Ma, *Sztálin* elvtárs felszabadulást hozó munkáinak a megjelenése után, szabad foglalkozni minden nyelvvel és minden nép multjával, kicsiével és nagyéval egyaránt. Olyan kérdés is, mint Karjala népének a története, csak a sztálini művek megjelenése után vetődhetett fel komoly formában, tudományos problémaként.

Petrozavodszkban is működik állandó színház. A színházban ottlétemkor *Teuvo Pakkala* finn írónak egy realista darabját játszották, finn nyelven. A városi múzeumnak itt is igen gazdag anyaga van, amely szemléletesen mutatja be egyebek közt a geológia, az erdészet s a mezőgazdaság eredményekben gazdag fejlődését a szovjet korszakban.

Az említett művelődési intézményeken kívül könyvkiadóhivatal, geológiai és erdőgazdasági hivatal, tó- és folyógazdasági meg mezőgazdasági intézet, Marx—Engels—Lenin Intézet és pedagógiai intézet működik a Köztársaságban.

A petrozavodszki újságok közül egy, a Totuus, finn nyelven jelenik meg. A kerületi újságok száma 31.

V

Petrozavodszkból Leningrádon át az Észti Szövetséges Köztársaság fővárosába, Tallinnba utaztam. Tallinn régi város. Mint a neve is mutatja (*Tallinn = Taan-linn*, azaz: »dán vár, ill. város«), dán alapítású: várát a dánok építették a XIII. században. A város a Balti-tenger partján, pontosabban a Balti-tenger Finn Öbölnek nevezett részének déli felén van. Legrégibb s központi része hegyen terül el, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik a tengerre. A háború alatt Tallinn is sokat szenvedett: egyik tájékoztatóm szerint kb. 25 százaléka pusztult el. De a régi vár és városrész keskeny utcáival, a Hansa-városokra (pl. Danzigra is) jellemző, keskeny, magas, csúcsíves régi házaival, stílusos régi tornyaival és híres régi kapuival nagyjából megmaradt. Egy-egy rombadöntött régi tornyot kijavítottak, illetőleg eredeti formájában helyreállítottak. Az elpusztult házak helyén ma már majdnem mindenütt új, modern épületek emelkednek.

Mindjárt ottartózkodásom első napján az Észti Akadémia autóján körutat tettünk a városban és környékén. Megnéztünk néhány múzeumot és

kiállítás, melyek egyebek közt az észtt-orosz történelmi kapcsolatok múltjának régiségét és jelentőségét bizonyítják. A Katruorg nevű parkban megtekintettük azt az egyszerű kis házacskát, ahol annakidején *Nagy Péter* cár töltötte nyarainak egy részét. Dolgozószobájában láthatók a cár munkaeszközei és faragványai; *Nagy Péter* ugyanis nagyon szeretett ácsmunkával foglalkozni. Úgy jellemezték őt kísérőim, mint az egyetlen cárt, akinek a kezén nyomott hagyott a saját kézzel végzett munka.

Miután futólag megtekintettük Piritát, a híres tengerparti üdülőhelyet, a nagyésztt írók és szabadsághősök sírjánál álltunk meg néhány percre. E helynek nincs semmiféle külsőleges temetőjellege, a terület nincs körülkerítve. A sírokat többnyire csak egyszerű kis táblák jelzik; a fák alatt, egymástól kisebb-nagyobb távolságra vannak elhelyezve. A temetőben az egyszerűség, a természethez való közelállás az, ami megkapó.

Az Észtt Szövetséges Köztársaságnak önálló akadémiája van, melyet 1946-ban alapítottak. Tizenhárom tudományos kutatóintézet és öt múzeum tartozik hozzá. Az Akadémiának van egyebek közt nyelv- és irodalomtudományi, történettudományi és mezőgazdasági kutatóintézete. Felügyelete alá tartozik az Irodalmi Múzeum, a Néprajzi és a Történeti Múzeum is. Az észtt akadémikusok, professzorok ugyanolyan előnyöket élveznek, mint a többi szovjet tudós, tehát például a Szovjetunió legszebb üdülőiben tölthetik évi szabadságukat.

Az Észtt Akadémia elnöke, *J. Eichfeld* geológus, egy kis összejövétel keretében tájékoztatott az észtt tudomány helyzetéről. A történettudomány terén főfeladat az észtt történelem marxista szempontú megírása. A legrégebb korszak megvilágítása céljából archeológiai kutatásokkal is foglalkoznak és sok ásatást végeznek. Az észtt történettudósok szoros együttműködésben dolgoznak az orosz és a lett történészekkel. Az irodalomtudomány munkásainak főfeladata az észtt irodalom történetének a megírása. Az iskolai kiadás már ez évben megjelenik; a nagy, tudományos irodalomtörténet munkálatai ez évben indultak meg. Az utóbbi három kötetben kerül kiadásra. Az észtt-orosz irodalom kapcsolatait tárgyaló tanulmány már ottjártamkor kéziratban készen állott. *Oskar Wilde*, *Tammsaare* életének és munkásságának a megírása meg egyéb monográfiák előmunkálatai folyamatban vannak.

Szépirodalmi mű az Észtt Szövetséges Köztársaságban az évi átlagot nézve tízszer annyi jelenik meg, mint a polgári Észttországban. Közülük sokat orosz nyelvre is lefordítottak. Emellett kiadják az észtt klasszikusok, pl. *Tammsaare* műveit is.

Az észtt könyvkiadói tevékenységről alkalmam volt az Észtt Állami Könyvkiadóhivatalban részletesen is tájékozódni. A hivatal vezetője és tisztviselői nagy ügyszeretettel, lelkesen és igen barátságosan adtak felvilágosítást az észtt könyvkiadói tevékenység nagy fejlődéséről. Megemlítették például, hogy a híres észtt éposz, a *Kalevipoeg*, nemrég 25 000 példányban jelent

meg, művészi kiállításban. Az époszt orosz nyelvre is lefordították. A könyvek általában sokkal nagyobb példányszámban jelennek meg, mint régen s a nagyobb példányszám ellenére is rövid időn belül elfogynak. Amint hallottam, egy észti tanár fizetés: 1000 rubel körül van. Egy könyvért ma átlagban fizetésének csak egy századrészét fizeti ki. A könyvek t. i. igen olcsók, de amellet egyre szebb kiállításban kerülnek kiadásra. Külön sorozatban jelennek meg pl. a Sztálin-díjas írók művei. A fordítások magas színvonaláról úgy gondoskodnak, hogy minden művet két fordítóval fordíttatnak le, azután a két fordítást összevetik s a jobbikat veszik alapul. Az újságok az újonnan megjelent fordításokat azonnal ismertetik s bírálatukkal serkentik jobb munkára a kiadót. Lefordították észtre *Schiller* Wilhelm Telljét, *Puskin* több művét is. A gyerekek számára kínai tárgyú meséket is adnak ki (a kínai életet ábrázoló rajzokkal), hogy már kora ifjúságukban megismerjék a mai Kínát.

Az Észti Szövetséges Köztársaság közoktatási viszonyairól az észti közoktatásügyi miniszter tájékoztatót. A tanítás nyelve minden iskolafajtában az észti; természetesen mindenütt tanítják az orosz nyelvet is. A Köztársaságban lakó orosz anyanyelvűek számára külön orosz iskolák vannak; itt viszont tanítják az észti nyelvet is. Minderre való tekintettel készül egy olyan segédkönyv, amely az észti és az orosz nyelv sajátosságait szembesíti egymással.

Az észti középiskolában ma harmincezerrel több tanuló tanul, az egyetemeken pedig háromszor annyi hallgató van, mint volt a polgári korszakban. Egyetemi tankönyvet ma számszámra és terjedelemben nézve is sokkal többet adnak ki, mint amennyit a polgári Észtiországban kiadtak.

Az észtek, kiváltképp pedig a tallinnaiak egyik büszkesége a város központjában lévő színház, az Estonia. Ez a háború alatt elpusztult, azóta azonban újraépült, s ma szebb és nagyobb, mint volt. Az Estonia voltaképp a mi operánknak felel meg, drámai színház ugyanis külön van Tallinnban. Az Estoniában egy előadást alkalmam volt látni. A történelmi tárgyú darab az Észtiországhoz tartozó Hiiumaa sziget sokat szenvedett népének a felkelését mutatta be a gögös, népelnemő nagybirtokos, gróf Ungern-Sternberg ellen. A darab arra vallott, hogy szerzője nemcsak jól ismeri az észti nép szenvedéseiben gazdag történetét, hanem érzelemben is közel áll népéhez.

VI

Következő állomáshelyem az észtek régi egyetemi városa, az ország közepe táján fekvő Tartu (oroszul: Jurjev, németül: Dorpat) városa volt. Tartu volt az egyetlen, végeredményben is talán szomorú élmény számomra. Ez a város ugyanis, ahol 21 évvel ezelőtt kilenc hónapig tartózkodtam, a háború alatt ismerőseim szerint 60 százalékban elpusztult. Az újjáépítés természetesen itt is erős ütemben folyik, minthogy azonban egy egész városrész újjáépítéséről van szó, minden kár még nem volt pótolható.

A régi egyetem épülete — legalább is túlnyomó részt — épen maradt. Itt tanított egy évszázaddal ezelőtt *Baer* orosz akadémikus, aki annakidején sok segítséget nyújtott a mi *Reguly*knak tanulmányútjain. Itt működött továbbá *F. J. Wiedemann* professzor, akinek nagy tudományos érdemei közismertek a finnugor nyelvtudomány történetében. Tartuban már a svéd uralom idején, 1632-ben létesült egy magasabbfokú tanintézet, melyet Gusztáv Adolf svéd királyról *Academia Gustavianának* neveztek. Az észti polgári nacionalisták a tartui egyetemet ezen intézmény egyenes folytatásának tekintették, s fennállását 1632-től számították. Valójában azonban a tartui egyetemnek nincs közvetlen kapcsolata a régi akadémiával, mert az utóbbi még a XVII. század folyamán megszűnt. A mai tartui egyetem I. Sándor orosz cár uralkodása idején, 1802-ben létesült s azóta megszakítás nélkül működik. Az egyetem tehát tavaly ünnepelte alapításának 150. évfordulóját.

Tartu egyéb művelődési intézményei közül az Észti Tudományos Akadémia Irodalmi Múzeumát és Néprajzi Intézetét látogattam meg. Az Irodalmi Múzeum feladatait és gyűjtési körét illetően nagyjából az Orsz. Széchényi Könyvtárnak felel meg, az észti Múzeumnak azonban külön népköltészeti osztálya is van. Itt őrzik a kb. 150 éve megkezdett népköltési gyűjtés eredményét: a kb. 750 000 lapnyi kéziratos anyagot. Ennek az anyagnak a gyűjtésében szinte az egész észti nép részt vett; legnagyobb részét vidéki levelezők (munkások, parasztok, tanítók stb.) küldték be. A gyűjtés ma is folyik, jelenleg is nagyjából külső gyűjtők útján, de végeznek kiszállásokat is.

Az osztály egyik fontos feladata a forradalmi néphagyomány gyűjtése. A tervezett kiadványok közül az észti népzenei gyűjtemény és a népmesék egy kötete ottjártam óta már valószínűleg megjelent. Nyomtatásra készen állott a közmondások gyűjteményének egy kötete is.

A Néprajzi Intézet a régi Néprajzi Múzeum anyagát gondozza. A régi Múzeum épülete leégett, anyagát azonban sikerült túlnyomórészt megmenteni. Ma az anyag korszerű szempontok szerint van rendezve, szemlélteti pl. azt, hogy az egyes korszakokban minő különbség mutatkozott az egyes társadalmi osztályok között a ruházkozásban, a lakás berendezésében és így tovább.

Mint minden más finnugor köztársaságot, az Észti Szövetséges Köztársaságot is abban a meggyőződésben hagytam el, hogy a Szovjetunióban élő népeknek a legnagyobb mértékben megvan a joguk és lehetőségük arra, hogy anyanyelvüket használják, műveljék, történetét s mai állapotát kutassák, haladó hagyományaikat ápolják s nyelvében nemzeti, tartalmában szocialista kultúrájukat a virágzás legmagasabb fokára emeljék.

VII

Észtországból visszautaztam Leningrádba, s itt kb. tíz napot töltöttem el. Leningrádon meglátászik, hogy jóval újabb város, mint Moszkva. Utcái szélesek,

egyenesek ; olyan régi házak, mint Moszkvában, kisebb számban láthatók. A Néva-parti sétányok nyáron igen kellemes helyek lehetnek. Az élet sokkal nyugodtabb, mint Moszkvában. A forgalom kisebb, mindamellett a város valahogyan magán viseli a régi nagyság bélyegét. Itt is építik a földalatti villamosvasutat. A beavatatlan számára úgy tetszik, mintha a lakásépítés üteme itt még gyorsabb lenne, mint Moszkvában, s mivel a vidékiek beözönlése is lassúbb, elképzelhető, hogy Leningrád hamarabb fog megbirkózni a lakásproblémával, mint a folytonosan és rohamosan gyarapodó lakosságú Moszkva.

Minthogy Leningrád szakszempontról igen sokat nyújtott számomra, csak kevés időt fordíthattam arra, hogy a várossal megismerkedjem. Minden esetre megtekintettem az Eremitage nevű világhírű szépművészeti múzeumot, mely az egykori Téli Palotában van elhelyezve — amint hallottam — több, mint száz teremben. Michel Angelótól a legújabb kínai művészekig képviselve vannak itt a festőművészet nagyjai. A hatalmas képanyag megszemlélése még a laikus számára is hetekig élvezetet nyújthat. Az én egyszeri látogatásom inkább csak arra volt jó, hogy a múzeum óriási arányairól fogalmat alkothassak magannak.

A Néprajzi Múzeum sok kis ázsiai, sőt afrikai és ausztráliai nép életét és műveltségét mutatja be. Számomra még tanulságosabb volt a Szovjetunió Népeinek Néprajzi Múzeuma, ahol ottjártamkor a mari és a nyenyec anyag volt kiállítva.

Leningrád egyik további nevezetessége a Petropavlovszkaja Kreposzty nevű régi erődítmény. Egyik épülete, ahol a dekabristák szenvedték börtönbüntetésüket, múzeummá van átalakítva ; a dekabristákkal kapcsolatos emléktárgyak láthatók benne.

Leningrádban a finnugor és egyéb északi népek nyelvének kutatási központja hosszú ideig a névről nálunk is jól ismert Északi Népek Intézete (Insztitut Narodov Szevera) volt. Ez az intézet 1930-ban létesült s Leningrád kiürítéséig, 1941-ig működött. Munkatársainak többsége a háború alatt katona volt, úgyhogy az intézet munkája ez időben voltaképp szünetelt. A munkatársaknak csak kis része folytathatta munkáját Tomszkban, majd pedig Omszkban. Az omszki pedagógiai fakultáson létesítettek egy új fakultást, amelynek Északi Népek Fakultása volt a neve. Ez a fakultás a háború után, 1945-ben, Leningrádba költözött s itt eleinte része volt az egyetem keleti fakultásának, majd pedig 1949-ben az egyetem önálló északi fakultásává alakult át s ilyenképp működik ma is. Az egyetemnek mind keleti, mind pedig északi fakultásán tudományos képzés folyik. Az északi népek jövődi pedagógusai a leningrádi Pedagógiai Intézetben tanulnak, amelynek szintén van külön északi fakultása.

Ma Leningrádban a nyelvtudományi kutatásokat az egyetemen kívül a moszkvai Nyelvtudományi Intézethez tartozó leningrádi Nyelvtudományi

Intézetben végzik. Itt van a mai orosz nyelv szótárának és az északi népek nyelveinek az osztálya. Az Intézet vezetőségének szívesége folytán szibériai nyelvrokonaink Leningrádban tartózkodó képviselői közül *Tyerjoskin* chanti (osztják) kutatóval és *E. I. Rozsbangyejeva* manysi (vogul) egyetemi hallgató-nővel személyesen is megismerkedhettem, sőt az utóbbi oly kedves volt, hogy kb. egy héten át manysi nyelvoktatásban részesített s módot nyújtott nekem arra is, hogy közlései alapján rövid északi-manysi nyelvtani vázlatot állíthassak össze magamnak.

VIII

Az időrendi sorrendben utolsó finnugor köztársaság, melyet meglátogattam, Mordóvia, azaz a Mordvin Autonóm Köztársaság volt. Fővárosa Szaranszk, vonaton kb. 12 órányira van Moszkvától, délkeleti irányban. Mint ismeretes, a mordvin népnek két, nyelvi szempontból egymástól lényegesen különböző törzse van: az erzä és a moksa. A nagy nyelvi különbségre való tekintettel a két törzsnek két, külön irodalmi nyelve van. A főváros, Szaranszk, kb. a moksa és az erzä terület érintkezésének határvonalán van. 1913-ban még csak 5000 lakosa volt, ma 70 000 lakosa van. Azelőtt a lakosság csak földműveléssel foglalkozott s főleg a falvakban lakott. Ma Szaranszkban sok gyár működik, a városnak jelentékeny számú mordvin lakossága is van, s a lakosság egy részének a gyári munka ad kenyeret.

A cári korszakban Szaranszk teljesen falusi jellegű volt; lakosai kis, földszintes házakban laktak. A régi Szaranszk egyrésze ma is megvan, de már a főutcák túlnyomórészt többemeletes, modern kőházakból állnak. A legszébb épület a Dóm Szovjetov (Tanácsok Háza), a város közepén. A város vezetőmérnöke ismertette velünk Szaranszk fejlesztési tervét. Ebben olyan nagyszabású építkezés van előirányozva, amilyen csak a kommunizmusban lehetséges. Már jelenleg is egész sereg új üzem épül, a legmodernebb technikával.

Az új gyárak létesítésében a legmesszebbmenő tervszerűség mutatkozik meg: olyan új gyárak létesülnek, amelyek elősegítik, illetve kiegészítik a már meglévő vagy egyidejűleg épülőben lévő gyárak munkáját. Az olaj- és mahorkagyárat meg a konzervgyárat magam is megtekintettem. Az utóbbiban különösen az a gondosság ragadta meg a figyelmemet, mellyel a konzervek kifogástalan minőségének a biztosítása érdekében eljárnak. A városban természetesen többemeletes szálloda, múzeum, több könyvtár s számos alsó-, közép- és felsőfokú iskola van.

Szaranszkba — a moszkvai Nyelvtudományi Intézet érdekelt munkatársaival együtt — abból a célból utaztam, hogy résztvegyek a mordvin nyelvtudományi kongresszuson. A kongresszus három napig tartott. Hivatalosak voltak rá valamennyi szovjetuniói finnugor köztársaság nyelvészeinek meg a

szomszédos köztársaságok nyelvészeinek a képviselői is, a finnugor filológia leningrádi professzorával együtt. A kongresszust a Mordvin Autonóm Köztársaság egyik minisztere nyitotta meg, a kongresszuson végig ő elnökölt, ami már magábanvéve is jele volt annak a nagy érdeklődésnek, melyet a Mordvin Köztársaság állami szervei és politikusai a nyelvi kérdések iránt tanúsítanak.

A kongresszus főleg a mordvin irodalmi nyelvek problémáival meg a mordvin nyelv tanításának a kérdéseivel foglalkozott.

A szaranszki kongresszuson elhangzott előadások, munkabeszámolók és viták újabb ragyogó bizonyítékai voltak számomra annak a rendkívüli fellendülésnek, amelyet a szovjetuniói finnugor nyelvek kutatása terén *Sztálin* elvtárs művei előidéztek.

Az irodalmi élet jellemzésére csak annyit említek meg, hogy a szaranszki írószövetségnek 28 tagja van, köztük az egész Szovjetunióban jól ismert *F. I. Bezzubova* költőnő, akinek a versei szovjet költői antológiákban is szerepelnek. Szorgalmas munka folyik a történelemtudomány területén is. A Mordvin Autonóm Köztársaság története hamarosan megjelenik, s folynak az előkészületek egy, a mordvinok egykori elterjedéséről szóló monográfia kidolgozására.

A kongresszus nagy művészi élvezetet nyújtó hangversennyel zárult, amelyen egy híres mordvin énekes szebbnél-szebb mordvin, orosz és egyéb dalokon kívül *Beethoven* és *Rubinstein* szerzeményeiből is előadott.

IX

Tisztelt Akadémia! A szaranszki kongresszus után szovjetuniói tanulmányutam rövidesen végetért. A Szovjet Tudományos Akadémia egész szovjetuniói tartózkodásom idején a legmesszebbmenő támogatásban részesített. Nemcsak arra adott módot, hogy moszkvai Nyelvtudományi Intézete szervezetét és munkásságát minél behatóbban megismerhessem, hanem gondoskodott arról is, hogy a nyelvtudományi munkán kívül minél több ismeretet szerezzek magamnak a szovjet kultúráról. Filiáléi ugyancsak mindenütt a legnagyobb előzékenységgel fogadtak s segítségemre voltak a legcélszerűbb helyi munkaterv kidolgozásában és megvalósításában. Külön is ki kell emelnem a Szovjet Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete részéről nyújtott támogatást. Különösen *Majtinszkaja Klára*, a finnugor csoport vezetője, rendkívül sokat fáradozott annak érdekében, hogy a nyelvtudomány nevesebb képviselőivel megismerkedhessem és tőlük kérdéseimre választ kaphassak. Mindazok az intézmények, amelyeket meglátogattam, szívesen adtak felvilágosításokat munkájukról s ezzel nagy hálaára köteleztek. Viszont a fiatal kutatók, aspiránsok közül többen fölkerestek kérdéseikkel mind Moszkvában, mind pedig Leningrádban. Tartuban különösen megragadta figyelmemet a magyarul

tanulóknak, *Paula Palmeos* docens tanítványainak nagy száma és dicséretre-méltó tudása. Mindenegy nap, amelyet a Szovjetunióban töltöttem, újabb és újabb megismerni- és megcsodálnivalót, újabb és újabb örömeket, kedves élményeket tartogatott számomra. Háromhónapos kinttartózkodásom idején láthattam Moszkvát, a Nagy Szovjetunió fővárosát. Megismerkedhettem azzal az óriásméretű kulturális fejlődéssel, amely rokonnépeink életében a szovjet korszakban végbement. Betekintést nyertem abba a páratlanul nagy-szabású nyelvtudományi munkába, amely *Sztálin* elvtárs zseniális nyelvtudo-mányi műveinek a nyomán indult meg. November 7-én pedig, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 35. emlékűnnepén, láthattam magát *Sztálin* elvtársat, százezres tömegek határtalan lelkesedésétől körülvéve. Köszönöm a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy szovjetuniói tanulmányutamat lehetővé tette, s innen is őszinte köszönetemet fejezem ki a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának azért a támogatásért, amelyben tanulmányutam egész ideje alatt részesített.

HOZZÁSZÓLÁSOK

HAJDÚ PÉTER :

Régen, finnugor tanulmányaink során, amikor az egyes rokonnépek történetével, életmódjával, gazdasági és kulturális viszonyaival foglalkoztunk, olyan kép alakult ki bennünk rokonainkról, hogy azok közül a finnek és az észtek kivételével egynek sem sikerült az ú. n. »kulturált« népek közé emelkedni. E tanulmányaink a gazdasági, kulturális és politikai viszonyok elmaradottságáról számoltak be. Csak a felszabadulás utáni években kezdtünk képet kapni a fejlődésnek arról a hatalmas üteméről s eredményeiről, mely rokon népeink elmaradottságának ezt a három formáját kiküszöbölte. Az újságokból, folyóiratokból és könyvekből nyert értesüléseinknél sokkal többet jelentenek számunkra azonban azok a személyes élmények, melyeket most Lakó elvtárs tárt elénk.

Hozzászólásomban nem akarom sem elismételni, sem méltatni azokat a hatalmas eredményeket, melyekről az előadó beszámolt, hiszen ezek maguktól beszélnek. Szeretném azonban az elhangzottakat kiegészíteni azon rokonnépeinkre vonatkozólag, melyek között Lakó akadémikusnak nem volt módjában megfordulnia. Kiegészítéseimet azonban hozzászólásom egységesebbé tétele végett szibériai rokonainkra, a chantikra, a manysikra és a szamojedokra korlátozom.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom idejéig ezek a népek az ősközöségtől az osztálytársadalomig terjedő bonyolult átmenet sajátosság állapotában éltek. Egyes helyeken még a XX. század elején is a kőkorszak viszonyai voltak megtalálhatók, ugyanakkor azonban az Oroszországgal való kapcsolat számos jelentős változást idézett elő gazdasági és társadalmi életükben is. A gazdaság állandó süllyedésének, a rohamos elszegényedésnek, az éhínségnek és a tudatlanságnak az állapotából a Nagy Októberi Szocialista Forradalom szakította ki őket, s lehetővé tette számukra gazdasági és társadalmi viszonyaik szocialista átalakulását, a fejlődés közbeeső kapitalista fázisának kikerülését.

Kihalófélben lévő szibériai rokonnépeinknek már az 1917. nov. 15-i »Oroszország népeinek jogairól« szóló nyilatkozat biztosította az egyenjogúságot, a szabad fejlődés lehetőségét, s ez az alapelv, mely Sztálinnak a nemzeti kérdésre vonatkozó munkáiban is bővebb megvilágításra került, s mely a szovjet alkotmánynak is sarkalatos pontja, a gyakorlatban a 20-as évek elején, Szibériának a fehérgárdistáktól való felszabadítása (1920. jan. 15.), ill. az intervenciónak a Távolkeleten való likvidálása (1922. okt. 15.) után kezdett megvalósulni.

A szocializmus építésének története Szibériában tulajdonképpen az 1924. évvel kezdődik. Ekkor hozta létre a szovjet kormány az Északi Bizottság néven ismert szervet, melynek feladata abban állott, hogy Szibéria népeiben felébressze az egyenjogúság tudatát, hogy a fejlődés magas színvonalára, a szocializmus építésének tevékeny munkásaivá emelje őket.

Ha tekintetbe vesszük, hogy szibériai rokonainknál (éppúgy, mint a többi északi halász, vadász és réntenyésztő népnél) a nemzeti rendszer igen sok esőkevénye volt meg még a 20-as években is, akkor megállapíthatjuk, hogy az Északi Bizottság feladata igen nehéz és felelősségteljes feladat volt.

A nemzeti rendszer csökevényei a társadalmi lét egész területét átfogták: a munka nemek szerint oszlott meg; a nők alárendelt helyzetben voltak, különböző tilalmak korlátozták tevékenységüket; az öregeknek a nemzeti életében beleszólásuk volt; a nemzetségen belül nem volt szabad házasodni; a sámánoknak és a réntartó kulákoknak döntő szavuk volt a társadalom életében stb., stb.

A nemzeti rendszer ilyen csökevényei ellen, a tudatlanság és a gazdasági elmaradottság ellen kemény harcot kellett indítani, s ebben a harcban komoly fegyvert jelentett az iskola.

Nemcsak a gyermekek iskoláztatására kellett gondolni, hanem szükség volt a felnőttek írástudatlanságának a felszámolására és szívós felvilágosító tevékenységre is, annál is inkább, mert a kulákok és a sámánok minden befolyásukat felhasználták a szovjet rendszer elleni harcban.

Nem céloztam azt a reneteg küzdelmet vázolni, mely az iskolaügy diadalához vezetett Északon: Attól is eltekintek, hogy a különböző iskolatípusokat ismertessem. Néhány számadat megemléke azonban nem lesz haszontalan. Az iskolahálózat rohamos fejlődésének jellemzésére megemlíthetem, hogy míg az északi vidékek egész területén 1931/32-ben 134 iskola működött, addig 1950-ben csupán a Chanti-Manysi nemzeti körzetben 212 négyosztályos, több mint 50 hét-, ill. tízosztályos iskola működött, az egyéb típusú iskolákról nem is beszélve. A Chanti-Manyszijszki pedagógiai iskolának 1950-ben 500 hallgatója volt. A Narjana Vinder c. nyenyec nyelvű újság szerint a Jamal-Nyenyec nemzeti körzetben a közoktatásra fordított összeg 1930-tól 1949-ig 141.000 rubelről 18.130.000 rubelre emelkedett. A Jamal-Nyenyec és a Chanti-Manysi nemzeti körzetben 1950-ben több mint 1300 tanító működött, s ezeknek egy harmada az ott élő nemzetiségek (manysik, chantik és nyenyeciek) közül került ki.

A harmincas évek elején megteremtették a chanti, manysi, nyenyec, szelkup irodalmi nyelvet is, s ma már nemcsak tankönyvek jelennek meg ezeken a nyelveken, hanem szépirodalmi művek, az orosz klasszikusok fordításai, a nyelvrokonaink közül kikerült írók, költők önálló alkotásai, népszerű tudományos és ismeretterjesztő brosurák, újságok.

De a kultúrának ma már sok más vívmánya is rendelkezésükre áll. Vajjon gondolta volna-e a finn Castrén, a neves szamojédkutató, midőn több mint 100 évvel ezelőtt Pusztözerszkbe érkezett, hogy ennek a néhány nyomorúságos viskóból álló falucsának a helyén valaha Narjan-Mar (Vörös város) fog felépülni, mely fejlett fa-, bőr-, építőanyag- és haliparral rendelkezik, melyben újságok és könyvek jelennek meg, ahol könyvtár, mozi és színház várja a művelődni vágyó dolgozókat. S minden bizonnyal a múlt századnak és századunk elejének egyik Szibéria-kutatója sem merészelt arra gondolni, hogy az egykori tundrák közepette, az őserdők belsejében új szocialista városok fognak épülni.

A kultúrforradalommal szoros kapcsolatban gyökeres átalakulások mentek végbe a gazdasági alapokban is. E téren igen nagy jelentőségük volt a kolhozok, szövetkezetek megalakulásának. A szövetkezeti termelés gondolata tulajdonképpen nem volt idegen gondolat Szibéria népei előtt, hiszen addigi patriarchális nemzeti rendszerük sok vonását őrizte meg a primitív kollektívizmusként. A veszély azonban abban rejlett, hogy a nemzeti rendszer bizonyos megnyilvánulásai átmentődnek a szövetkezeti gazdálkodásba. Így pl. a kolhozok és termelési egyesülések eleinte nemzetségenként alakultak meg,

a nők nem ugyanazt a munkát végezték, mint a férfiak. Ezeket a csökevényes jelenségeket kitarító felvilágosító munkával szüntették meg. Az első északi kolhoz 1929-ben alakult meg a nyenyeczek közt, s a kolhozgazdálkodás nagy sikerére mutat, hogy míg 1933-ban, az összes gazdaságok 11,8%-a volt kollektívizálva, addig 1948-ban már 97—98%-uk kollektív gazdasággá alakult. A fellendülés különösen akkor öltött nagy méreteket, amikor a speciális halászs, vagy vadászs, vagy réntenyésztő kolhozok a komplex gazdálkodásra tértek át, vagyis amikor egy-egy gazdaságon belül egyaránt foglalkoztak a termelés több ágával. A komplex gazdálkodásra való áttérés előnyei a kolhoztagok jövedelmének emelkedésében is lemérhetők. 1940-ben egy kolhoztag átlagos évi pénzjövedelme 1800 rubel volt, 1947-ben pedig már 4000 rubel. A természeti járandóság pedig ezek alatt az évek alatt 8—10-szeresére emelkedett. A rénszarvasok száma az Ob völgyében a legutóbbi 20 év alatt tizenháromszorosára nőtt. A primitív eljárások helyett ma már a modern agró- és zootechnika eljárásait alkalmazzák. Új termelési eszközökkel ismerkedtek meg. De megváltozott a gazdálkodás összetétele is: a termelés nem szorítkozik csak egy-egy fő ágazatra, hanem egyenlő mértékben foglalja el a helyét a vadászat, halászat, réntenyésztés. Kifejlődött a földművelés, a marha-, lótarás és a kisállatok tenyésztése, valamint a kitermelő iparok számos ágazata. A munkaverseny és a munka általános kultúrája a termelékenység növekedését idézte elő, s ezáltal az életszínvonal rohamos emelkedése figyelhető meg. (Volt az utóbbi években olyan nyenyec kolhoztag, akinek évi pénzjövedelme a 10.000 rubelt is elérte.) A hajdan hermetikusan elzárt gazdaságok most elszakíthatatlan kapcsolatba kerültek a szovjet népgazdasággal, termékeik áruképesekké lettek, s ez az árukapsolatok és a pénzforgalom megerősödését idézte elő.

Mindezek következtében a nomád, vándor életforma megszűnt, s a letelepedés folyamata egyre erősebb méretekben jelentkezett. (A Chanti-Manysi nemzeti körzetben pl. 51 nagy község alakult, közülük több villanyvilágítással is el van látva.)

A széleskörű gazdasági és kulturális változások átformálták rokonnépeink társadalmát. A nemzeti korlátozottság, az előítéletek és a babonák bélyegét magán viselő társadalom megszűnt. Emberi méltóságuk tudatára ébredve a szocializmus, s ma már a kommunizmus építésének részeseivé váltak. Ennek legszebb jelei a Nagy Honvédő Háború idején nyilvánultak meg, amikor nyelvrokonaink a szovjet haza iránti kötelességektől áthatva tömegesen jelentkeztek a Vörös Hadseregbe, s amikor a front önkéntes megsegítésének szép példáit nyújtották (a Tajmír nemzeti körzet lakosai pl. 1943-ban 12 millió rubel hadikölcsönt jegyezték).

S hogy a fejlődés ezen a ponton nem reked meg, azt a XIX. Pártkongresszus és Sztálinnak »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« c. műve is bizonyítja, melyek az elkövetkező feladatokat jelölték ki. A kommunizmus felépítése biztosítja a Szovjetunióban élő nyelvrokonaink számára azt a hatalmas programot, mely gazdasági, kulturális és politikai színvonalukat az eddiginél még magasabbra emeli.

Bennünket, akiket a Szovjetunió népeivel a testvéri barátság elszakíthatatlan szálai fűznek össze, a jóleső öröm érzése tölt el rokonnépeink hatalmas fellendülése láttán. Lakó elvtársnak különösen nagy élményt jelentett, hogy saját szemével láthatta a Szovjetunióban élő rokonnépek magas színvonalú művelődési intézményeit, élénk kulturális életét.

Lakó akadémikus tapasztalatai számunkra igen sokat jelentenek. Tanulmányútja során lehetősége nyílt arra, hogy megismerkedjék nemcsak nyelvrokonaink intézményeivel, hanem tudományszakunknak részben közülük származó kiváló képviselőivel s munkásságukkal is, és ezzel az eljövendő gyümölcsöző együttműködés alapjait vetette meg.

Lakó György mai gazdag anyagú előadásának nem az volt a feladata, hogy a szovjet finnugor nyelvészet és általában a szovjet nyelvtudomány területén folyó munkáról adjon számot. Ilyen vonatkozású tapasztalatairól külön beszámolót ígért nekünk, s mi nagy érdeklődéssel várjuk, hogy minél előbb nyilvánosan tárja eléink a szovjet finnugrisztika és a szovjet nyelvtudomány helyzetére, eredményeire, módszereire vonatkozó ismereteit, melyek hazai nyelvtudományunk fejlődésének jelentős segítséget fognak nyújtani.

KÁLMÁN BÉLA :

Lakó György beszámolója elejétől végéig érdekfeszítő előadás volt, amely nemcsak a szakembereket ragadta magával, hanem mindenkit, aki meghallgatta. Az előadás nyomán az élmény frissességével bontakozott ki előttünk nyelvrokonaink mai élete, helyzete, a szocialista átalakulás, a Szovjetunió nemzetiségi politikája. Ennek köszönhető, hogy nyelvrokonaink immár nem néprajzi és nyelvi különlegességek csupán, hanem felfelé törő szocialista nemzetek. Most már nemcsak külföldi tudósok jegyzik föl nyelvüket, hanem sajátmaguk készítenek szótárakat, nyelvtanokat, alakítják ki irodalmi nyelvüket, nevelnek ki tudósokat.

A legnagyobb finnugor nyelvészek nemcsak íróasztal mellől művelték a finnugor nyelvtudományt, hanem igyekeztek a finnugor nyelveket személyes tapasztalatokból is megismerni és a helyszínen is tanulmányozni. Reguly, Munkácsi, Halász, Pápay és Fokos rendkívül becses rokonnyelvi anyagot gyűjtöttek össze, és nagy távlatokat nyitottak az összehasonlító nyelvtudománynak. Az első világháború alatt pedig más lehetőség híján Munkácsi, Beke, Fokos és Klemm a finnugor nemzetiségű hadifoglyok között végeztek gazdag és értékes nyelvi gyűjtést. Az első világháború után a Horthy-korszak szovjetellenes politikája megbénította minden kapcsolatunkat a Szovjetunióban élő rokon népekkel.

Ezért is volt annyira érdekes és lenyűgöző Lakó György előadása, mert ő az első magyar tudós, aki fölvette a személyes kapcsolatokat a szovjet nyelvtudomány nagy tudósain kívül a rokonnyelveinket beszélő népekkel. Ő az első magyar finnugor nyelvész, aki korábbi finnországi és lappföldi útja után elsőnek járt be számos finnugor szövetséges és autonóm köztársaságot. Még azoknak a finnugor népeknek a képviselőivel is sikerült személyesen megismerkednie, akiknek a területére nem jutott el. A szaranszki kongresszuson tárgyalt mari és udmurt nyelvű tudósokkal, Petrozavodszkban egy vepsze nyelvészsel, Leningrádban megismerkedett Tyerjoskin chanti kutatóval és egy manyi egyetemi hallgatótól vett nyelvleckéket.

Lakó György útja nagy távlatokat nyit hazai finnugrisztikánknak is. A Szovjetunióban szerzett tapasztalatai nagy segítséget nyújtanak hazai összehasonlító nyelvtudományunk művelőinek, személyes ismeretségei reményt nyújtanak arra, hogy kapcsolataink a szovjet nyelvtudománnyal egyre inkább elmélyülnek. Reméljük, hogy Lakó György útja bevezetés a

további baráti és tudományos kapcsolatok elmélyítésére, egyéb szakembereink mellett finnugor nyelvészeink közül is egyre több ismerkedhetik meg majd személyesen a Szovjetunióban élő nyelvrokonainkkal. Azt is reméljük, hogy Lakó látogatása viszonzásra talál, és majd egy akadémiai nagyhét keretein belül vagy egyéb alkalommal itt Magyarországon is személyesen üdvözölhetünk és hallgathatunk majd néhányat a sok kiváló szovjet nyelvtudós közül, akiket eddig csak névről és műveikből ismerünk.

PAIS DEZSŐ elnöki zárószava :

Köszönetemet fejezem ki LAKÓ GYÖRGY akadémikus társamnak rendkívül érdekes előadásáért.

Valóban nagyon elevenen, magas irodalmi színvonalú stílusban rajzolta meg a szovjet műveltségi viszonyokat. LAKÓ GYÖRGYöt most új oldaláról ismertük meg. Előadásának értékét különösen az biztosítja, hogy ő reális tapasztalatokat szerzett a szovjet nyelvtudományban végbemenő munkálatokról. Már bevezető előadásomban is utaltam egy-két szóval LAKÓ barátom szovjet tanulmányútján nyert tapasztalataira. Itt újra hangsúlyozom annak rendkívüli fontosságát, hogy a továbbiakban minél részletesebben és minél szélesebb körben tudomást szerezhessünk arról, amit LAKÓ látott és megtudott nemcsak a maga, hanem a mi számunkra, a magyar tudomány számára is.

A két hozzászólónak : KÁLMÁN BÉLÁNAK és HAJDÚ PÉTERNEK köszönetet mondok.

Mivel ez az előadás remélhetőleg hamarosan folytatódni fog egy másik előadással, amely a szorosabb értelemben vett nyelvtudományi tapasztalatokat és tanulságokat tárgyalja, javaslom, hogy az idő előrehaladottságára való tekintettel az ilyen problémákkal most ne foglalkozzunk.

